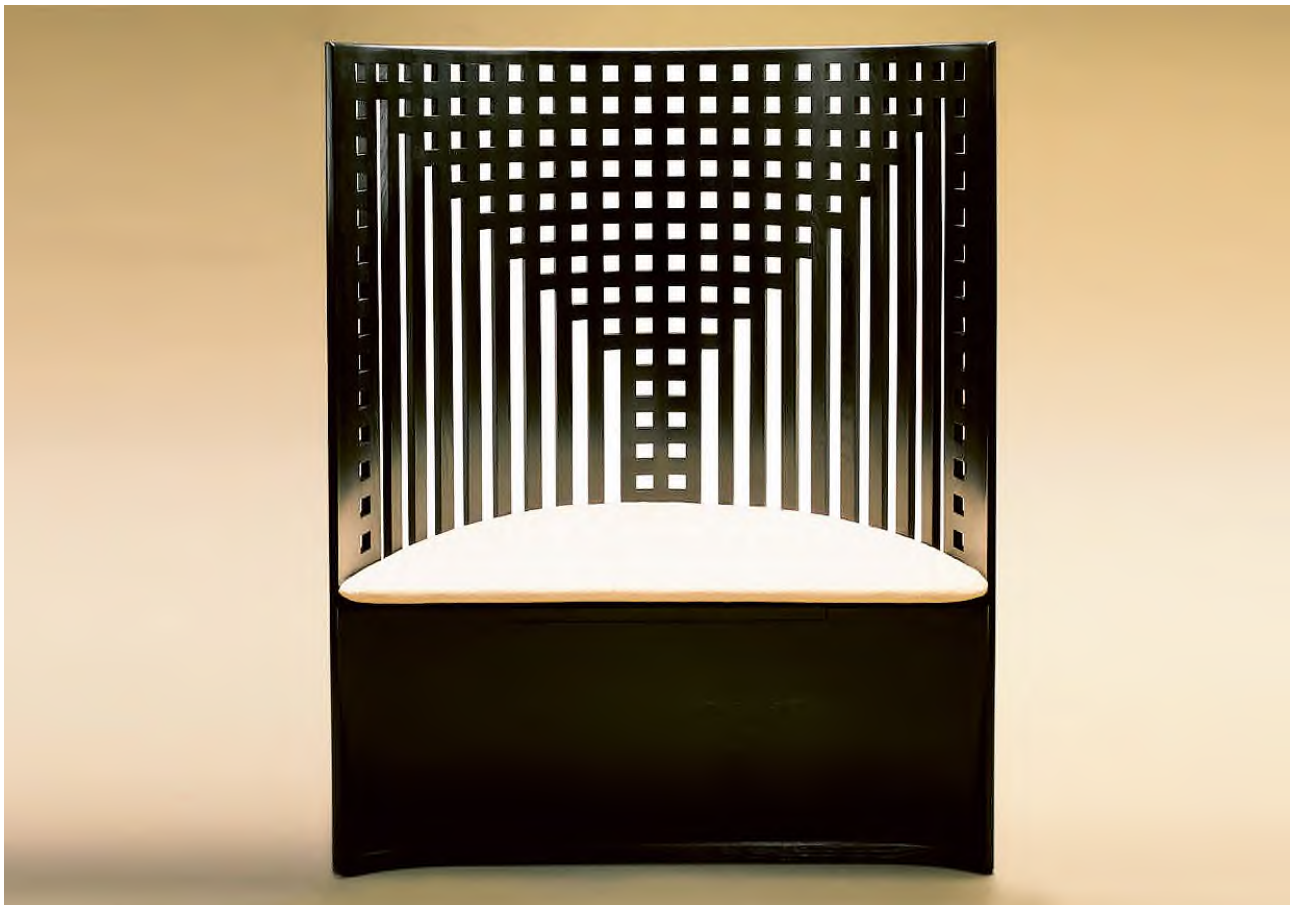

A japonizmustól, Aubrey Beardsley-hatástól, Arts and Craftstól
a tiszta mértani konstrukcióig.

Vadas József

SKÓT KOCKA

Charles Rennie Mackintosh máig élő öröksége

Charles Rennie Mackintosh *Willow (Fűzfa)* székének Cassina replikája, az eredeti szék 1904-ben készült, feketére pácolt tölgy

Mackintosh első kivitelezett műve, úgynevezett kelta kereszt síremlék Glasgow-ban

Fotó: © Artmagazin

Charles Rennie Mackintosh és Margaret Macdonald esküvőjük napján, 1900, archív fotó

„A Mackintosh-csoport hatása messzire ható. Szülővárosában már olyan nyilvánvaló, hogy formavilágával Mackintosh mondhatni szinte helyi stílust teremtett” – olvasható Hermann Mutheusius *Das englische Haus* (Az angol ház) címen 1904-ben közreadott nevezetes könyvében. A londoni kulturális attasé, maga is építész, utóbb a német iparos- és művészképzés reformere már annak idején világosan látta a skót mester kivételes jelentőségét.

Charles Rennie Mackintosh 1868-ban született Glasgow-ban, a városi rendőrség egyik tisztviselőjének fiaként. Az elemit követően egy, a középosztálybeli kereskedők és iparosok fiainak létesített fizetős iskolában (The Glen High School) tanult; technikai ismeretek mellett itt sajátította el a fa- és fémművesség alapjait. Ezt követően lesz tizenhat évesen egy jó nevű helyi építész, John Hutchinson gyakornoka, egyszersmind a Glasgow School of Art növendéke. Az iskola élére 1885-től Henry Newbery személyében egy liberális felfogású, a modern szellemiségre nyitott és a nők művészeti tanulmányait szorgalmazó festőművész kerül – mindkét tulajdonságának fontos szerepe lesz Mackintosh pályájának alakulásában, aki 1889-től már műszaki

rajzoló az akkor alapított Honeyman & Keppie cégnél. Közben egymás után nyeri terveivel a legkülönbözőbb pályázatokat; így tesz ösztöndíjként tanulmányutat 1890-ben Olaszországban.

Az irodában köt barátságot Herbert McNairrel, akivel együtt látogatják a glasgow-i akadémia esti tanfolyamait. Nem sokkal később – alighanem Newbery közvetítésével – megismerkednek életük leendő társaival, a MacDonald testvérpárral. Glasgow-i Négyek néven, Mackintoshsal az élen ők alkotják azt a kis csoportot, amelynek tevékenysége a századfordulón egész Európában visszhangra talál. 1895-ben rendezett első közös kiállításuk helyszíne jelképesnek is tekinthető: a párizsi Bing galéria az, a Maison de l'Art Nouveau, a következő évben pedig az építész és a két nővér részt vesz a hasonlóképp művészettörténeti jelentőségű Arts and Crafts Society londoni seregszemléjén.

Mackintosh korai épülettervei még a historizmus jegyében fogantak, a kilencvenes évek elejéről való bútorain azonban már szecessziós díszítőelemekkel találkozunk, hogy aztán az art nouveau stílusa átütő erővel érvényesüljön indás növényi elemekből és nyúlánk emberi alakokból összeforrott, a vonalvezetés

és szépégét hirdető, dekoratív grafikai kompozícióin – legyen az pannó, plakát vagy könyvborító.

Glasgow, amely 1750-ben még csak harminckétezer lakosú kisváros, dinamikusan fejlődő hajó-, textil- és szilikát-, valamint dohányfeldolgozó-ipara jóvoltából 1871-ben már félmillió metropolisz. A Négyek feltűnésekor, a század végére pedig Nagy-Britannia második legnagyobb és nyomornegyedei dacára az egyik leggazdagabb települése is. Ekkor épül ki mai központja azokkal a jobbára eklektikus épületekkel, amelyek a helyszínét és megreformálandó szellemi közegét adják Mackintosh tevékenységének. Az 1870-ben alapított Városi Múzeum – a Kensington (ma V&A) Museum példája nyomán és a művészeti iskolával együttműködve – nem csupán az európai iparművészet remekeinek megszerzésével támogatja az oktatók munkáját, hanem jelentős távol-keleti gyűjteményt is létrehoz a Glasgow és Japán között 1872-től mind intenzívebb gazdasági kapcsolatok eredményeképpen. A város szülötte, Christopher Dresser pedig, mint sokoldalú szabadúszó tervező, első nyugati művészként 1876/77-ben Japánba látogat. Ezt követően előadásokon számol be

Az Oak room (Tölgy terem) a Dundee Design Museumban, 1907–1908

© V&A Dundee / Scotland @ Hufton Crow

tapasztalatairól – többek között 1882-ben Glasgow-ban is.

A japonizmus nyilvánvaló hatása mellett a Glasgow-i Négyek – és benne Mackintosh – pályakezdését több más élmény is motiválta. A kortársak közül Aubrey Beardsley kalligrafikus vonalkultúrája vagy éppen McNeill Whistler keskeny képeinek vertikálisitása, de általuk is mindenekelőtt a szigetország kultúráját egészében átható Aesthetic Movement szellemi reformmozgalma. Vagyis mindaz, ami a gyáripar ízlésellen, kommersz termékeivel állt szemben: a preraffaelita festők gótikából, mint tiszta forrásból ihletet merítő munkássága, az iparművészek kézműves céheinek a középkori erények (vele technikák és stíluslemek) felelevenítése, új esztétikát hirdető tevékenysége. E programról a legilletékesebbek – az Arts and Crafts mozgalom vezető egyéniségei – számoltak be a fiatal alkotóknak: Wal-

ter Crane és William Morris, akik 1887 és 1889 között több előadást tartottak a művészeti iskolában. A skót MacPher-son ősi kelta mondavilág illúzióját keltő Osszián-énekei a festőnek induló Morris mellett Rossettiti és Burne-Jonest is megihlették. Művészetük indítékait Mackintosh magától értetődően érezhette az övéhez közelállónak, hiszen első kivitelezett műve 1891-ben – apja főnökének síremlékeként – egy úgynevezett kelta kereszt volt, a székesegyház mögött emelkedő temetődombon.

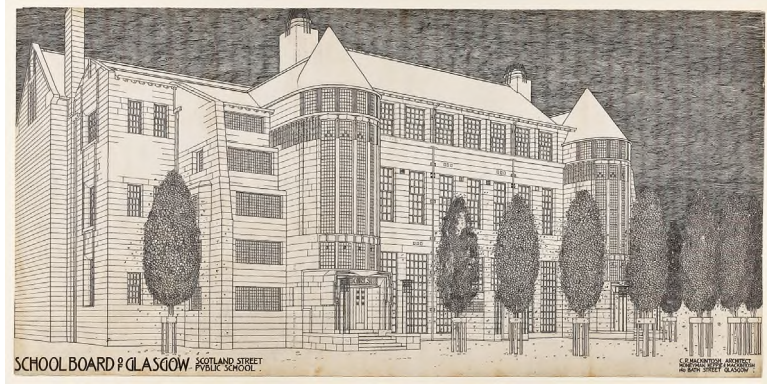
E szellemi beágyazottság ellenére Mackintosh plakátjai – először ezek kerülnek széles nyilvánosság elé – barátságosan fogadtatásban részesültek. Azt vetették a szemére, hogy a munkáin szereplő emberek „gázcsövek képzetét kel- tik”. Versben is csúfolódnak róla, mégsem hátrál meg. Sógora 1895-ben önállósítja magát, ő azonban marad a cégnél, amelynek utóbb társtulajdonosa lesz.

A glasgow-i Királynő keresztje templomban a padsor plasztikusan eleven megformálása 1897-ben már egyértelműen mutatja stílusa karakteres jegyeit. Ezzel egy időben két nagyszabású – életművét döntően meghatározó – olyan vállalkozása veszi kezdetét, amelyekkel mind a hazai, mind a nemzetközi szintér sokat emlegetett szereplőjévé lép elő. Amellett, hogy Glasgow-ban, Drezdában és Bécsben lakásinteriőröket tervez, Josef Hoffmann meghívására 1900-ban Bécsben részt vesz a *Secession VIII.* kiállításán, 1902-ben pedig a torinói nemzetközi iparművészeti kiállításon.

Építészként alighanem a Glasgow School of Art a legjelentősebb alkotása. (Sajnálatos módon ezt a közelmúltban két tűzvész is szinte romba döntötte.) Ezzel az iskola igazgatója, Newbery biztatására kezdett foglalkozni a kilencvenes évek elején, s kitarása 1897-ben meghozta gyümölcsét: tervével a Ho-

A Glasgow School of Art épülete a tűzvész előtt, Glasgow, Skócia
Fotó: Wikimedia Commons

Charles Rennie Mackintosh Scotland Street School terve
© Hunterian, University of Glasgow

neyman & Keppie nyeri el a megvalósítására kiírt pályázatot. Két év múlva készül el az első szárny, 1906-ra fejeződik be az építkezés, de még 1909-ben is bővítenek rajta. A műtermeket nagy méretű, szinte már függönyfalszerű ablakokkal megvilágító robusztus épületet Mackintosh a szecesszió szellemében minden részletre kiható művészi igényességgel formálta meg. Ennek a műgondnak ékes bizonyossága az impozáns benyomást keltő könyvtár. Sötétre pácolt tölgyfa konstrukciója visszafogott dekorativitásában is levegős teret képez

a galériás kialakítással; a falak mentén üvegezett szekrényekben sorakoznak a könyvek, a ciprusfa pultok és íróasztalok mellett a szintén általa tervezett (Windsor-típusú, majd négyzethálós támlájú) székeken ülő olvasóknak lépcsőzetesen egymásba csúsztatott hasábok alkotta mennyezeti lámpák szolgáltatnak világosságot.

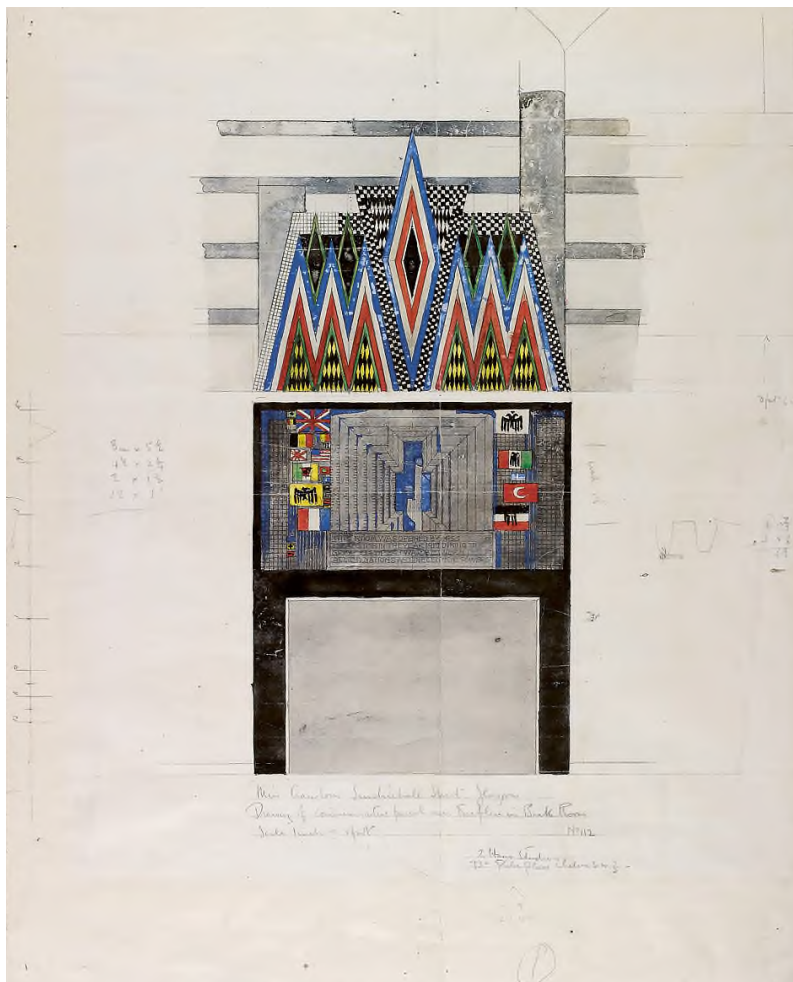
Mint azt a könyvtár (jelenleg csak archív fekete-fehér és későbbi színes fotókon szemlélhető) enteriőrje is mutatja, Mackintosh mindenekelőtt bútortervező belsőépítészként alkotott mara-

dandót. Akként pedig főleg teaházai- val. E műfajban az elsőt még az alkotó színrelépése előtt, 1878-ban létesítette Miss Cranston, a munkásvárosokat, így Glasgow-t is sújtó alkoholizmus elleni küzdelem színtereként. (A súlyos „pálinkakórság” ellenére nálunk nem létesültek hasonlóak; a kocsmák vasárnapi zárva tartását sem szavazta meg a magyar parlament.) Az ötletet bátyja teakereskedése szolgáltatta, amelyet az tett közkedvelté, hogy az innivalóhoz süteményeket is felszolgáltak. Mackintosh négy ilyen szalon tervezésében vett

Balra a Glasgow School of Art könyvtára a tűzvész előtti állapotában, 1906–1909, mellette jobbra Charles Rennie Mackintosh háttaszékének Cassina replikája, az eredeti ikonikus, háttámlát ovális pajzsral megkoronázó, 1899-ben készült szék az Ingram utcai szalonba került, sötétre pácolt tölgy

Fotó: © Artmagazin / © Cassina

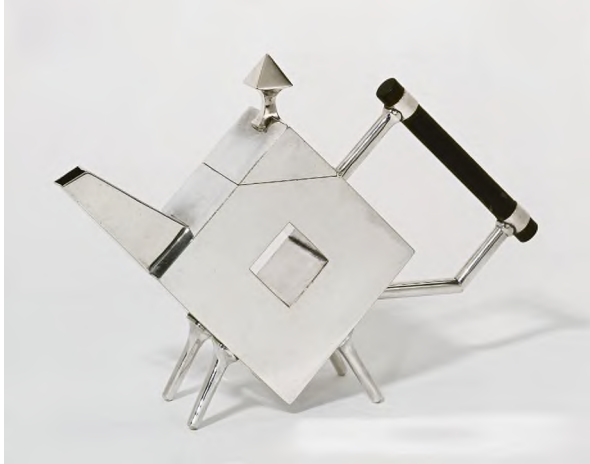
Charles Rennie Mackintosh kandallóterve a glasgow-i Willow Tearooms egyik terméhez, 1917, ceruza, vízfesték, papír, 486 x 396 mm

© The Glasgow School of Art Archives and Collections

részt; mindegyik a belvárosban volt. A Buchanan utcait még George Walton (egy jó ízlésű berendező) alakította ki, három falára viszont már Mackintosh készített pannókat a korabeli skót díszítőművészetre jellemző sabloneljárással 1896/97-ben. Nem tudjuk, ki kérte fel erre a munkára, de nyilvánvalóan sikere lehetett vele, mert ezt követően másfél évtizedig tartó folyamatos és a bútorok tervezését is magában foglaló belsőépítészeti munkakapcsolat alakult ki a művész és Miss Cranston között. Az Argyle utcai épület helyiségeit 1898-ban már Mackintosh új – feltűnően karcú – karakterű bútoraival rendezték

be. (Waltonra csak a kísérő dekoráció maradt.) Ezt 1900-ban az Ingram utcai szalon követte, ide készült az az ikonikus (a háttámlát ovális pajzzsal megkoronázó) széke, amelyet ugyanebben az évben Bécsben is bemutatott. Legnagyobb volumenű munkája a Sauchiehall utcában volt, itt a négyszintes épületet is ő tervezte. A Willow Tearooms (Fűzfa Teaház) 1903-ban nyílt meg, de korántsem ez tekinthető utolsó munkájának. Még a tízes évek elején is tervezett ide új darabokat, illetve enteriőröket. Sőt a korábbiakba is, amelyek közül kettőt említenek az Ingram utcaiból: a Tölgyfa (1907/8) és a Kínai termet (1911).

A bútorokat időrendbe rakva azt látjuk, hogy formaviláguk nyúlánk jellegüket megtartva fokozatosan vált minimalistává. 1903/04 tájáról valók Mackintosh legérettebb, már teljes egészében mértani konstrukciói. (Ezek replikáit gyártja 1973-tól a Cassina.) 1906-os londoni tudósításában a grafikus, majd bútortervező Falus Elek ugyan „kis Glasgow”-nak nevezi Bécset, Mackintosh és körének nyilvánvaló hatására utalva, de teljes joggal teszi hozzá, hogy „Bécs érthetőbben beszél Mackintoshnál a népnek”. Koloman Mosertől már 1900-ból ismerünk úgynevezett „vier-eck” bútorokat, Josef Hoffmann 1902-

Christopher Dresser: Teáskanna, 1879, ezüst és ében, gyártó: J. Dixon and Sons, Victoria & Albert Museum, London
© Victoria & Albert Museum

Toroczkai Wigand Ede által tervezett ebédlőszekrény, 1902, cédrusfa berakás, ezüstözött réz veretek; fenyőfa alap, rózsafa borítás, magasság: 169 cm, mélység: 59,5 cm, szélesség: 168,5 cm, Iparművészeti Múzeum, Budapest
© Iparművészeti Múzeum

es munkái között szintén több ilyen akad. Jellegzetes kockás stílusával tehát Mackintosh paradox módon csak őket követi, noha az első négyzetes konstrukció – a honfitárs Dresser teáskannája – 1879-ben született. A kolorit a konstrukcióval párhuzamosan szintén úgy egyszerűsödött, hogy közben egyre merészebb lett.

Ahogy egyre radikalizálódik Mackintosh stílusa, úgy fogy el körülötte a levegő. Megrendelés híján 1913-ban még cége is kénytelen megválni tőle. Londonba költözik, hátralevő éveiben (1928-ban halt meg) eleinte textilmintákat készített, majd tájképeket és csendéleteket fest. Ezek minősége meg sem közelíti pályája csúcskorszakának teljesítményét. Ugyancsak szomorúan alakul a szalonok sorsa: a mértékletességi mozgalom lanyhulásával Kate Cranston a tízes évek végén eladja a teaházakat, amelyeket aztán átalakítottak, a berendezésüket pedig kidobták. Legtovább – az ötvenes évek derekáig – az Ingram utcai működött; ebből üzlet lett. Még szerencse, hogy amikor 1971-ben az épületét lebontották, már tisztában voltak Mackintosh kivételes jelentőségével, ezért a Tölgyfa termet elemeire szedve múzeumba szállították. Restaurálás

után tavaly óta felállítva látható a V&A Dundee dizájn-múzeum hipermodern épületében. (A bútorzat sajnos nem maradt meg.) A szecesszió újrafelfedezése és vele a városi Mackintosh-kultusz nyomán Anne Mulhern 1983-ban két korábbi teaház szomszédságában – az alkotó kínai termék és több bútorának replikáival – a Buchanan utcában Willow Tearooms (Fűzfa Teázó) néven nyitott kávézóval egybekötött éttermet. Majd miután a Sauchiehall utcai teaház épületéből kiköltözött a Daly's Department Store (női ruhaszalon), egy másik lelkes üzletasszony, Celia Sinclair magánalapítványt hívott életre az építész e főművének helyreállítása érdekében. A tízmillió fontot felemésztő vállalkozás sikerrel járt: 2018-ban, Mackintosh születésének 150. évfordulóján elegáns artvendéglőként nyílt meg újra a publikum előtt.

Az Arts and Crafts mozgalom és részeként a glasgow-i art nouveau nem volt ismeretlen a korabeli magyar publikum előtt. Az Iparművészeti Múzeumban 1900 őszén önálló tárlaton mutatkozott be családjával Walter Crane, aki előadást is tartott Budapesten. Két évvel később pedig *Brit iparművészet* címen nyílt átfogó seregszemle, amelynek

anyagát Newbery válogatta, plakátját a bútorával is szereplő George Walton tervezte. A Glasgow-i Négyek közül azonban senki nem vett részt rajta, az ő szellemiségüket egyedül E. A. Taylor karosszéke képviselte. Noha ez az anyag ily módon nem sokat mutatott Mackintosh és körének radikalizmusából, vitakoznom kell azokkal, akik szerint az nem hatott volna a magyar tárgykultúrára. Wigand Ede 1902-es leányszobája, amelyet korabeli reprodukcióból ismerünk, ugyanebből az időből származó ebédlőszekrénye (ma az Iparművészeti Múzeum tulajdona), Moiret Ödön 1907-es fehér széke, valamint a Bálint-Jámbor páros, Maróti Géza, Vágó József több munkája tanúsítja, hogy ez a négyzetmotívumairól azonosítható puritán, geometrikus szecesszió nálunk is kifejthette hatását. Nem volt ugyan olyan látványos a megnyilvánulása, mint Glasgow-ban, viszont folytatásra talált – a még szintén kortársnak tekinthető Lajta Béla enteriőrjeiben, majd hosszú szünet után a nyolcvanas években az erdélyi származású Vásárhelyi János mai igényekre és gyártástechnológiára Wigand nyomán reflektáló bútorában.

VEGYE MAGÁNAK A BÁTORSÁGOT!

DE MÉG JOBB, HA ELŐFIZET

Még sosem volt ilyen fontos. Sem Önnek, sem nekünk.

Fizessen elő most egy évre **7 740 forint kedvezménnyel*** mindössze 27 960 forintért a Magyar Narancsra, és nem csak bátorságot kap tőlünk, de a legtöbb helyen **20 százalék kedvezményre** jogosító Magyar Narancs Olvasókártyát is!

*Az áruspéldányhoz képest.

SZÁMOLJON VELÜNK!

egy lapszám újságárusnál: 700 Ft | egy lapszám éves előfizetőknek: **548 Ft**

ELŐFIZETÉSI ÁRAK:

negyedév: 8490 Ft | fél év: 15480 Ft | egy év + olvasókártya: 27960 Ft

20% kedvezmény: Belvárosi Színház | Bethlen Téri Színház | Cirko-Gejzír | Fonó Budai Zeneház | Írók Boltja | Jurányi Ház | Katona József Színház és Kamra | Ludwig Múzeum | Örkény Színház | Radnóti Színház | Széké Színház | Trafó **10% kedvezmény:** Transzit Art Café

Részletek: www.magynarancs.hu/elofizetes

MAGYAR NARANC

FALATNYI TÖRÖDÉS

A Máltai Manufaktúra termékei szeretettel készülnek.

máltai
MANUFAKTÚRA

KAPHATÓ:
A **SPAR** ÁRUHÁZLÁNC KIJELÖLT BUDAPESTI ÉS VIDÉKI ÜZLETEIBEN.
Az üzletek listája megtalálható a Magyar Máltai Szeretetszolgálat honlapján: www.maltai.hu

 Magyar Máltai Szeretetszolgálat

GYERE VELÜNK
BUSSZAL PAKSRA!

PAKS
2020. MÁRCIUS 7. SZOMBAT

ARTMAGAZIN

vidék

Városlátogatás, majd tárlatvezetés
a Paksi Képtárban, Révész László László és Roskó Gábor
A végzet hatalmas című kiállításában.

jelentkezés:
tormasi@artmagazin.hu

*Janikovszky, Szórákaténusz, diafilm, biblioterápia,
Bábgűjtemény, Árgyélus királyfi és Tündérszép Ilona,
Kisdobos és Dörmögő Dömötör*

múzeumcafé
74

*A MúzeumCafé 74. számát keresse
a nagyobb újságárusoknál és a múzeumshopokban!*

mese
múzeumon innen és túl